

Posudek vedoucí bakalářské práce

Jan Dařílek: Etnografie každodennosti bezdomovců ve velkém městě. Praha: FHS UK, 2019.

Bakalářská práce Jana Dařílka přibližuje každodennost lidí bez konvenčního domova, kteří žijí ve velkém městě v České republice. Na základě etnografických dat představuje autor časoprostorové, materiální a sociální praktiky těchto lidí. Pro základní vymezení zkoumaného fenoménu se autor inspiroje Bourdieuho teorií sociálního pole, přičemž své parciální interpretace nejvíce podkládá empirickými výzkumy bezdomovectví v českém sociálním prostředí z pera Vašáta a Hejnala. Současně ale v jednotlivých kapitolách pracuje s množstvím teorií, včetně Foucaultovy heterotopie, ekonomie sklízení (Flato), teorií sociálního vyrovnávání se s anomáliemi (Douglas), či morální ekonomii. Práce má poměrně tradiční strukturu, kdy po úvodu, který fenomén bezdomovectví uvádí do empirického i odborného kontextu, následuje část teoretická, vymezující bezdomovectví spolu s poměrně vydařeným představením konceptuálního aparátu, který vytváří oporu autorovým interpretacím. Následuje metodologická část, která se tradičně věnuje argumentaci vybrané výzkumné strategie, metodám konstrukce dat, stejně jako čtenáře detailně provádí procesem konstrukce vzorku. Autor zde nezapomíná ani citlivě reflektovat různá etická úskalí práce stejně jako další faktory, které mohly mít a měly vliv na podobu dat i výsledný text. Empirická část je po popisu vstupu do terénu a charakteristiky zkoumaného vzorku rozdělena do tří hlavních kapitol: „Interakce s fyzickým prostředím“; „Interakce s časem“ a „Sociální interakce“. Kapitoly nemají jednotnou strukturu, nicméně každá z nich je zakončená závěrem, který povětšinou velmi srozumitelně shrnuje její hlavní argumenty a zpevňuje předchozí výklad. V závěru autor své poznatky velmi zdařile shrnuje a propojuje jednotlivá témata.

Jan si vybral velmi obtížné téma, do kterého se pustil takřka bez předešlé zkušenosti s etnografickým výzkumem. Musím konstatovat, že je na místě ocenit úspěšnost výzkumu z hlediska vstupu do terénu a podoby získaných dat. Podobně pak Janova praxe v terénu, jak jsem s ní srozuměna z jeho reflexí na konzultacích, předčila má očekávání, co se např. týká jeho recipročního jednání. Skutečně je třeba, představit si, že se jedná o prostředí, do kterého není jednoduché získat přístup, ani v něm setrvat. Současně velice oceňuji Janovu samostatnost při hledání literatury, která stále není na bakalářské úrovni studia normou. Výsledný text se pyšně vydařilým úvodem i závěrem a, navzdory občasně kostrbatosti textu, z velké části i velmi uspokojující metodologickou a teoretickou částí. V empirické části nacházíme množství zajímavých postřehů, co se týká právě propojení mezi časoprostorovou, materiální a sociální praxí, nicméně až na většinu závěrů jednotlivých kapitol, které (předně u prvních dvou) hodnotím jako velmi zdařilé se na této části bohužel podepsala okolnost, že byla vytvořena poměrně horkou jehlou. To zapříčinilo vznik několika drobnějších, bohužel ale také několika významnějších nedostatků této práce. Zde bych ráda konstatovala, že Janův výrok v poděkování o načasování konzultací „kdykoli bylo potřeba“, není úplně přesný. Naopak, množství kroků (fotografování profesionální fotografkou) v průběhu výzkumu, ale zejména poslední verzi především empirických kapitol jsme z důvodu časové limitace procesu tvorby této práce, nekonzultovali. V následujících odstavcích se blíže věnuji pochybením, ke kterým v textu dochází, a to od těch, které považuji za nejvýznamnější po ty méně problematické.

Eticky problematické aspekty práce

V poslední empirické kapitole používá autor nereflektovaně citlivá data, která by potenciálně po zpřístupnění textu práce informátorům mohla těmto lidem způsobit jisté obtíže. Publikování informací, které řekl výzkumníkovi informant potají o někom dalším ze skupiny považují za přinejmenším velmi neobratné ovládnutí mikroetiky výzkumu (a pravidla „neublížování“).

Autor v metodologické části velmi citlivě reflektuje etická dilemata, se kterými se v průběhu výzkumu setkal a v souladu s antropologickou praxí konstatuje, že anonymizuje jak informátory, tak místo výzkumu. To považuji za zásadní etický krok, přihlédneme-li navíc k tomu, že vzorek tvoří zástupci jedné z nejmarginalizovanějších skupin obyvatel. Bohužel, na několika místech práce se mu toto, navzdory deklaraci, nepodařilo (předpokládám, že na poslední chvíli), upravit.

Přes má upozornění o etické problematičnosti ve vztahu k anonymizaci se v práci objevují fotografie aktérů, na kterých jsou rozeznatelné jejich obličeje. Bohužel, Jan v metodologii neuvedl, že nejen pořízení fotografií, nicméně i jejich umístění do bakalářské práce bylo s aktéry vyjednáno. I pokud by ale tuto okolnost explicitně v textu reflektoval, přesto je publikování takových fotek ve spojení s deklarací o anonymizaci aktérů poněkud nevšední praxí. Navíc, není příliš jasné, k čemu fotografie v práci slouží.

Z práce je patrné, že přezdívky informantů byly v procesu psaní několikrát změněny. Bohužel, na některých místech se setkáváme se všemi třemi variantami jejich pseudonymů.

Obsahová pochybení

V práci se nesetkáváme s explicitní definicí výzkumných otázek. Ty by se měly objevit ideálně minimálně v metodologické části. Nicméně téma práce a jeho jednotlivé roviny jsou reflektovány jak v úvodu, tak v závěru.

Přestože pozitivně hodnotím šíři konceptuálního aparátu, se kterou Jan pracuje, ve spojení s nedostatkem času a omezeným formátem bakalářské práce toto obvyklé pozitivum vytváří spíše slabinu práce, která dělá text krkolomnějším, místy nejasným a způsobuje nedotažení některých argumentů.

Pravděpodobně v důsledku příliš ambiciózního přístupu k teorii se v textu setkáváme s používáním několika redefinic vymezení zkoumaného fenoménu (Bourdieu – Vašát), podobně jako např. s několika různými uchopeními konceptu heterotopií. „Obě“ konceptualizace bezdomovectví i heterotopie přitom autor na základě dat „posouvá“ dál, což se mi jeví nepříliš pevně vyargumentované.

Netradiční metodologické postupy

V metodologii autor uvádí, že (navzdory mým doporučením) byla data pořizována prostřednictvím kondenzovaného zápisu přímo v terénu, který byl posléze pouze přetransformován do elektronické podoby. Přestože se v práci objevuje množství dat v klasické formě zhuštěného popisu, nepovažuji tuto strategii za příliš šťastnou, i když odhlédneme od toho, že se nejedná o běžnou etnografickou praxi. Pravděpodobně i vzhledem k problematickému formátu některých dat se v textu setkáme s cca třemi úryvky, které jsou zhuštěným popisem pozorování za několik dní, která nejsou patřičně citována (např. str 49). Tento jev, předpokládám, souvisí s tím, že se v práci místy nereflktovaně objevují hodnotící či emočně zabarvené výrazy, jako je „slušný“, či „okrádání“. Přestože se mu to ve většině práce úspěšně daří, na několika místech přitom není příliš jasné, z jaké pozice autor hovoří (aktérské x analytické).

Formální pochybení

Po formální stránce by práce si zasloužila (další) jazykovou korekturu, setkáváme se zde s množstvím překlepů, gramatických, ale především stylistických chyb. Citace dat by si zasloužily sjednotit, stejně jako by se seznam použitých zdrojů mohl obejít bez těch několika málo odchylek od zvoleného formátu. V práci je poměrně nadužívaná sekundární literatura, nicméně, přihlédneme-li k rozsahu použitých zdrojů, považuji tento jev za přípustný.

Otázky k obhajobě:

Pokud na to bude prostor, považuji za vhodné, aby se autor, v rámci obhajoby zaměřil na vyjasnění stěžejního konceptuálního aparátu a jeho propojení s daty.

Dále by bylo vhodné, aby se autor vyjádřil ke způsobu pořizování dat a následné práce s nimi. Stejně jako k, dle mého soudu, eticky ožehavým informacím, se kterými pracuje ve třetí kapitole.

Závěrem bych ráda konstatovala, že přestože (i pod vlivem Janova studijního nasazení) nebylo možné konzultovat adekvátně k potřebám výzkumu i výsledného textu, a přestože bakalářská práce obsahuje velmi problematické prvky, Jan udělal velký kus práce, a to co do práce s odbornou literaturou, tak především co do metodologie výzkumu. Navíc, v závěrech kapitol, stejně jako v závěru práce nacházíme množství velmi vydařených, objevných a konzistentně pojednaných interpretací zkoumaného fenoménu, což považuji v případě bakalářské práce stále za spíše výjimečné. Přestože tedy text jak formálně, tak obsahově splňuje požadavky na bakalářskou práci, vzhledem k výše uvedeným pochybením (zejména k těm etickým) práci doporučuji k obhajobě, ale hodnotím ji na hranici „dobře“. Rozhodnutí o její klasifikaci přenechávám komisi. Pokud by ale byla práce úspěšně obhájená, doporučuji požádat o tříleté odložení jejího zveřejnění.

V Praze, 16.9.2019

Alžběta Wolfová